

مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای

سال سوم، شماره دوازدهم، بهار ۱۳۹۱

دریافت: ۱۳۹۰/۲/۶ - پذیرش: ۱۳۹۰/۸/۲۲

صص ۱۱۸-۱۰۱

مهاجرت، تحرک سکونتی و ساخت اجتماعی - فضایی شهر سبزوار

یعقوب زنگنه: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران*

داود سمیعی‌پور: دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

چکیده

امروزه موضوع تحرک سکونتی در نواحی مختلف شهر به دلیل رابطه علت و معلولی آن با ساختار اجتماعی - فضایی شهر، در مطالعات شهری به ویژه در جغرافیای اجتماعی شهرها مورد توجه قرار گرفته است. هدف اصلی این تحقیق یافتن پاسخی منطقی و مستدل به این سوال اساسی است که مهاجرین روستایی وارد شده به شهر سبزوار در بدو ورود در چه مناطقی از شهر اقامت گزیده و در مراحل بعدی چگونه محل سکونت خود را تغییر داده‌اند و چه عوامل و متغیرهایی در فرایند اقامت اولیه و تحرکات سکونتی بعدی آن‌ها موثر بوده است؟ روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و داده‌های به روش پیمایشی (پرسشنامه و مصاحبه) گردآوری شده و با استفاده از روش‌های آماری تجزیه و تحلیل شده است. نتایج نشان می‌دهد که مهاجرین وارد شده به شهر سبزوار در بدو ورود عمدتاً در مناطق حاشیه‌ای و بافت قدیم و از نظر سطح درآمدی، در مناطق کم درآمد شهر اقامت گزیده‌اند. تحرک سکونتی مهاجرین در مراحل بعد از اقامت اولیه، عمدتاً در داخل مناطق درآمدی متوسط و کم درآمد و از نظر کالبدی در حاشیه شهر صورت گرفته است. جابجایی‌ها همواره در جهت مثبت و از مناطق کم درآمد به سمت مناطق با درآمد بالاتر نبوده است؛ بلکه حرکت‌های معکوس به سوی مناطق درآمدی پایین نیز جریان داشته است. همچنین نتایج این پژوهش نشان دهنده وجود رابطه معناداری بین متغیرهایی همچون میزان درآمد، سطح تحصیلات و سابقه مهاجرت خانواده‌های مهاجر با چگونگی و جهت جابجایی‌های درون شهری آن‌ها است.

واژه‌های کلیدی: سبزوار، مهاجرت، تحرک سکونتی، مهاجرت‌های درون شهری

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

حرکت خانواده‌ها از یک محل مسکونی به سایر محله‌ها در داخل شهر، نقش عمده‌ای در شکل‌گیری و یا تغییر مجدد حوزه‌های اجتماعی شهر بازی می‌کند. هر چند مهاجرت، ساختار اجتماعی و جمعیتی واحدهای همسایگی را شکل داده و تغییر می‌دهد، خود نیز توسط ساختار اجتماعی - فضایی موجود شهر مشروط می‌گردد (Knox, 1982: 171). الگوهای تحرک مهاجرین ممکن است تحت تأثیر عواملی چون نزدیکی به محل کار، مدت سکونت، وضعیت اشتغال، سطح درآمد، سن، جنس و شرایط خانوادگی باشد (Weiping, 2006: 747). امروزه موضوع تحرک سکونتی در نواحی مختلف شهر به دلیل رابطه اجتناب‌ناپذیر علت و معلولی بین مهاجرت‌های درون شهری و ساختار اجتماعی - فضایی آن، به ویژه در تحلیل جغرافیای اجتماعی شهرها مورد توجه قرار گرفته است (شالین، کلود، ۱۳۷۲: ۶۶). جابجایی‌های درون شهری خانواده‌ها پیامدهای آشکاری بر رونق و رکود بازار زمین، مسکن و اجاره بها، ساخت مسکن جدید و نوسازی و تعمیر مسکن موجود، تغییر در الگوی استفاده از مسکن و تراکم سکونتی در مناطق مختلف شهر بر جای می‌گذارد و باعث شکل‌گیری و تغییر حوزه‌های اجتماعی در داخل شهر می‌گردد. بدون شک ورود مهاجرین وارد شده به شهر، اقامت اولیه و حرکت آن‌ها در مراحل بعدی، میزان و جهت جابجایی‌های درون شهری را تا حد زیادی تحت تأثیر قرار می‌دهد.

۲-۱- اهمیت و ضرورت

علی‌رغم تأثیر بسزای تحرک سکونتی بر ساختار اجتماعی - فضایی شهر، در مطالعات شهری در ایران، غالباً بر تحلیل علل و پیامدهای مهاجرت‌های روستا - شهری تأکید گردیده است؛ اما به موضوع مهاجرت‌های درون‌شهری و اینکه مهاجرین پس از مهاجرت به شهر چگونه و به چه دلیلی محل سکونت خود را تغییر می‌دهند توجه کمتری شده است. بدون شک در مورد شهرهای ایران که از طرفی هنوز با موج مهاجرت‌های روستا - شهری مواجه بوده و از طرف دیگر، تحولات اجتماعی - اقتصادی و شیوه‌ی زندگی، باعث تغییراتی در ساختار کالبدی و الگوهای سکونتی آن‌ها گردیده است، بررسی چرایی و چگونگی تحرکات سکونتی، برای دستیابی به قانونمندی‌های حاکم بر آن، از ضرورت و اهمیت خاصی برخوردار است. بررسی شکل‌گیری و تغییر حوزه‌های اجتماعی در داخل شهرها به مدیران و برنامه‌ریزان شهری کمک می‌کند تا واقعیت‌های اجتماعی مشخص هر یک از این حوزه‌ها را در هنگام برنامه‌ریزی در نظر بگیرند (شکویی، ۱۳۶۹، ۳۷). در این رابطه بررسی و شناخت جریان‌های غالب جابجایی‌های درون شهری خانواده‌ها، ویژگی‌های دفع و جذب مناطق، انگیزه‌ها و عوامل محرک خانواده‌ها برای جابجایی و احتمالاً پیش‌بینی الگوهای آینده‌ی این تحرکات، مدیران و برنامه‌ریزان شهری را قادر می‌سازد تا سیاست‌های مناسبی را در جهت کنترل و هدایت پیامدهای اجتماعی - فضایی آن اتخاذ کنند.

۳-۱- هدف تحقیق

هدف اصلی این پژوهش بررسی و تحلیل تحرک سکونتی در شهر سبزوار، با تاکید بر نقش مهاجرین وارد شده به آن در طی چند دهه اخیر و تاثیر آن بر تحولات ساختار اجتماعی - فضایی این شهر است. در راستای این هدف، چگونگی و دلایل اقامت مهاجرین در بدو ورود و جابجایی آن‌ها در مراحل بعد از اقامت اولیه در مناطق مختلف شهر بررسی می‌شود.

۴-۱- پیشینه پژوهش

ترنر^۱ (۱۹۶۸) بیان می‌دارد که یک فرآیند دو مرحله‌ای برای مهاجرت روستا - شهری در کشورهای در حال شهری شدن اتفاق می‌افتد. سکونتگاه‌های اولیه در واحدهای اجاره‌ای و زاغه‌های بخش مرکزی شهر و سپس تغییر مکان به کلبه‌های خانه‌های خود ساخته در حاشیه‌ی شهر (Turner, J. F. C, 1968: 355).

یکی از فرضیه‌های متعددی که درباره‌ی تطابق روستاییان با زندگی در قاهره توسط ابوالقواد^۲ ارایه شده است، بیان می‌دارد که روستاییان در نزدیکی حاشیه‌ی شهری - روستایی قاهره اقامت می‌کنند. حرکت افراد به سوی شهر و در درون آن، احتمالاً طی مراحل قابل تشخیصی صورت می‌گیرد و گروه‌های مهاجر در هر مرحله خصایص اجتماعی و جمعیت‌شناسی متفاوتی دارند. مطالعاتی در مورد شهرهای خاورمیانه نشان می‌دهد که در اولین مرحله، مهاجرین به ویژه مردان مجرد در مناطق قدیمی مرکز شهر اقامت می‌گزینند، در مرحله بعد مسکن مهاجرین کم درآمد و در حال تثبیت به مکان‌های خارج از مرکز شهر گرایش پیدا می‌کنند (کاستللو، ۱۳۶۸: ۱۰۶-۱۰۴).

نتایج مطالعه‌ی روی تحرک سکونتی روی شهرهای آفریقا نشان می‌دهد که خانواده‌هایی که خانه‌هایشان را نه تنها برای سرپناه، بلکه به منظور تولید درآمد از طریق انجام فعالیت‌های اقتصادی در بخش غیر رسمی استفاده می‌کنند، کمتر تمایل به تحرک درون شهری دارند. برای این نوع خانواده‌ها تصمیم به جابجایی فقط یک تصمیم مرتبط با سکونت نیست، بلکه یک تصمیم شغلی نیز محسوب می‌شود (Sinai, 2001:539).

بر اساس مطالعه‌ای در مورد تحرک سکونتی در یکی از شهرهای نیجریه (آکیور^۳)، ۴۱ درصد از جمعیت نمونه محل سکونت خود را در شهر تغییر داده‌اند. در این شهر که مسکن اجاره‌ای عمدتاً از طریق نظام خرده مالکی ارائه می‌شود، تحرک سکونتی به عنوان یک عامل تقاضا برای مسکن غیر رسمی عرضه شده به وسیله مالکان جزء محسوب می‌شود (Okoko, 2005: 142).

نتایج پژوهشی که در مورد شهرهای چین انجام شده است، نشان می‌دهد که اکثر مهاجرین حداقل یک بار در یک دوره چهارساله محل زندگی خود را تغییر داده‌اند. بر اساس این مطالعه متغیرهایی از جمله سن و تحصیلات و وضعیت مهاجرت در تحرک سکونتی خانواده‌ها موثرند. مهاجرین نسبت به ساکنان محلی تجربه ناپذاری سکونتی بیشتری را تجربه کرده‌اند. همچنین مهاجرینی که در ابتدا مسکن عمومی اجاره کرده‌اند، کمتر تمایل به تغییر محل سکونت خود داشته‌اند (Weiping, 2006: 762).

مطالعه‌ای که روی تحرک سکونتی در بارسلونا انجام شده است، حاکی از سهم بالای مهاجرین

1. Turner, J. F. C

2. Abu - lughed

3. Akure

خویشاوندی و طایفه‌ای قوی، منجر به کاهش مهاجرت‌های درون شهری می‌شود (پور احمد و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۴).

۱-۵- سؤال‌ها و فرضیه‌های تحقیق

سؤال‌های اساسی که این تحقیق در پی یافتن پاسخی منطقی و مستدل به آن‌ها است عبارتند از:

- مهاجرین وارد شده به شهر سبزوار در بدو ورود عمدتاً در چه مناطقی از شهر و با چه ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی سکونت اختیار می‌کنند؟
- جابجایی مهاجرین در مراحل بعد از اقامت اولیه در سطح شهر چگونه صورت می‌گیرد؟
- آیا بین ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی خانواده‌ها و میزان و الگوهای جابه‌جایی درون شهری آن‌ها رابطه معنی‌داری وجود دارد؟
- مهمترین دلایل وانگیزه‌های مهاجرین در اقامت در ابتدای ورود و جابجایی در مراحل بعدی کدام است؟
- در پاسخ اولیه به سؤالات فوق فرضیه‌های زیر مطرح گردیده است:
- به نظر می‌رسد مهاجرین در ابتدای ورود، عمدتاً در مناطق حاشیه‌ای و بافت قدیم شهر با سطح درآمدی پایین اقامت می‌گزینند.
- جابجایی مهاجرین در مراحل بعد از اقامت اولیه عمدتاً به سمت مناطق با درآمد متوسط و بالاتر صورت می‌گیرد.
- به نظر می‌رسد بین متغیرهایی مثل میزان درآمد، سطح تحصیلات و مدت اقامت مهاجرین با میزان و

خارجی در مهاجرت‌های درون شهری این متروپلیتن است. در سال ۲۰۰۶ بیش از ۴۰ درصد خروجی‌ها از بارسلونا و نواحی شهری نزدیک به آن و حدود ۵۰ درصد ورودی‌ها به سایر نواحی قلمروی این متروپلیتن را مهاجرین خارجی تشکیل می‌دادند (Carrasco and Alonso, 2007: 1).

در ایران نتایج مطالعه‌ای که در رابطه با بررسی علل و پیامدهای اجتماعی - فضایی مهاجرت‌های درون شهری در بافت قدیم تهران پارس واقع در منطقه ۸ شهرداری تهران انجام شده است، نشان می‌دهد که علاوه بر نقش‌آفرینی تصمیمات مدیریتی و بخش خصوصی در امر تولید مسکن، تصمیم خانواده‌ها از نواحی مختلف تهران در مهاجرت به این بافت عمدتاً با هدف تغییر در شیوه‌ی زندگی و ارتقای پایگاه اجتماعی، صورت گرفته است (سجادی، ۱۳۸۷: ۱۱۶-۹۹).

اخیراً در پژوهش دیگری، نقش کیفیت محیط سکونتی در مهاجرت‌های درون شهری در بافت قدیم خرم آباد مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که حدود ۶۰ درصد از نمونه‌ها، خواستار مهاجرت از بافت به محله‌ها و گاه شهرهای دیگر هستند. معیارهایی از جمله: امنیت، هویت محیط مسکونی، خدمات عمومی، بهداشتی، آرامش، ویژگی‌های کالبدی و امکانات حمل و نقل و ارتباطات، با مهاجرت‌های درون شهری رابطه معکوس دارند. بدین معنی که پایین بودن سطح معیارهای یادشده در هر محله، باعث مهاجرت بیشتر از آن محله می‌گردد. همچنین بر اساس نتایج این تحقیق، روابط

دهه‌های اخیر^۴ به شهر سبزوار مهاجرت کرده‌اند. با در نظر گرفتن سطح اطمینان ۹۵ درصد و با استفاده از روش (نسبت موفقیت) از رابطه زیر حداقل تعداد نمونه برآورد گردید.

$$n = \frac{(z_{\alpha})^2 \times p(1-p)}{\epsilon^2}$$

$$n = \frac{(1/96)^2 \times 0/43(0/57)}{(0/05)^2} = 376$$

برای افزایش سطح اطمینان تحلیل‌های آماری، به تعداد حداقل نمونه‌ی بدست آمده از رابطه بالا بسنده نکرده و تعداد نمونه‌ها را تا ۷۷۰ نمونه افزایش دادیم. یکی از دلایل این افزایش روش نمونه‌گیری بود. بدین ترتیب که ابتدا شهر از نظر درآمد خانوارهای ساکن به ۶ منطقه درآمدی^۵ و از نظر کالبدی به ۴ منطقه^۶ تقسیم گردیده و با توجه به تعداد و تراکم جمعیت در هر منطقه از طریق نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده، نمونه‌ها به صورت تصادفی از هر منطقه انتخاب شده‌اند.

۷-۱- محدوده پژوهش

سبزوار یکی از شهرهای میانی کشور و مرکز یکی از شهرستان‌های نسبتاً وسیع و پر جمعیت در بخش غربی خراسان رضوی است که با در نظر گرفتن نرخ

چگونگی جابه‌جایی‌های درون‌شهری آن‌ها رابطه معنی‌داری وجود دارد.

- به نظر می‌رسد عواملی همچون نزدیکی به دوستان و آشنایان و قیمت ارزان زمین و مسکن و اجاره بها نقش مهمتری در اقامت اولیه و جابجایی‌های بعدی مهاجرین دارد.

۶-۱- روش تحقیق

در راستای پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌های یاد شده در این مقاله ابتدا با بررسی اجمالی مطالعات انجام شده و چارچوب نظری تحقیق، محدوده‌ی مورد مطالعه (شهر سبزوار) به اختصار معرفی می‌گردد. در مرحله‌ی بعد با تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات مستخرج از پرسشنامه‌ها به کمک نرم‌افزار SPSS، فرضیه‌های تحقیق مورد آزمون قرار گرفته و در پایان نتایج کلی تلخیص و جمع‌بندی می‌گردد.

روش این تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و اطلاعات مورد نیاز به دو صورت کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) انجام گرفته است.

جامعه آماری کل خانوارهای ساکن در شهر سبزوار و توحیدشهر را شامل می‌شود. برای برآوردی واقع‌بینانه از حداقل حجم نمونه برای تکمیل پرسشنامه بر حسب صفت اصلی مورد نظر (p) که در این جا عبارت است از: نسبت خانواده‌های مهاجری که در چند دهه‌ی اخیر به شهر سبزوار مهاجرت کرده‌اند، ابتدا تعداد ۴۰ پرسشنامه به عنوان نمونه‌های راهنما به شکل کاملاً تصادفی تکمیل گردید. بررسی اطلاعات این پرسشنامه‌ها نشان داد که ۰/۴۳ درصد خانوارها در

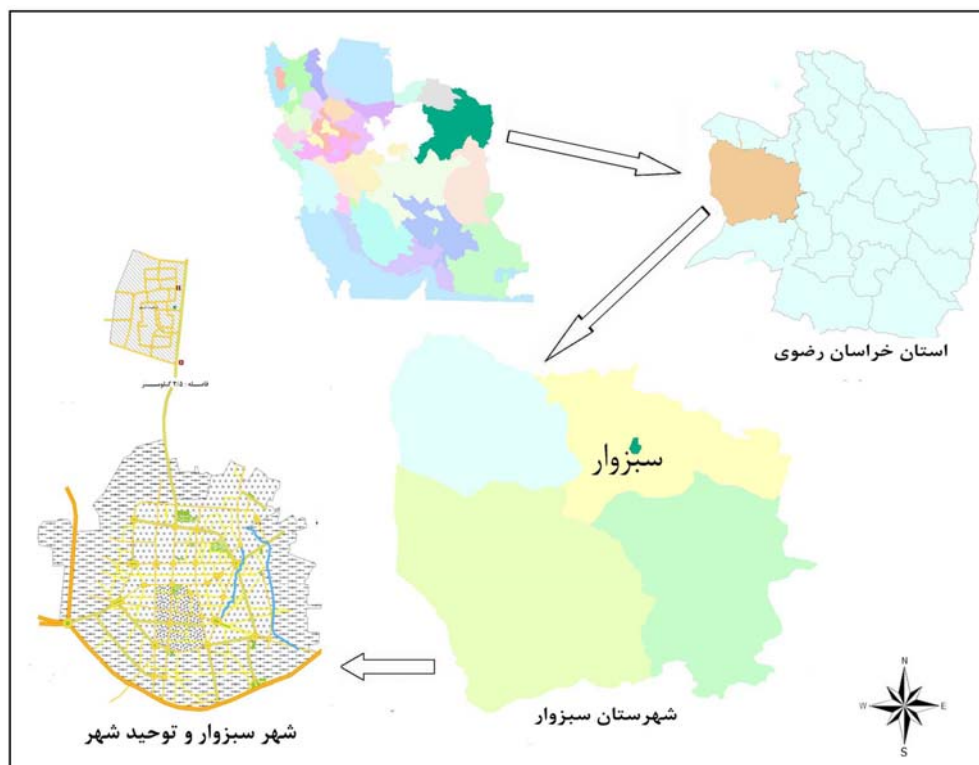
۴ - شایان ذکر است که دامنه‌ی مدت مهاجرت پاسخ دهندگان بین ۱ تا ۷۰ سال پیش بوده است.

۵ - پر درآمد، متوسط به بالا، متوسط درآمد، متوسط به پایین، کم درآمد، فقیر نشین (منطقه‌بندی بر اساس شاخص‌هایی همچون قیمت زمین و مسکن، اجاره‌بها، نمای ظاهری و کیفیت مصالح و تسهیلات مسکن و با استفاده از نظر کارشناسان مسکن و افراد مطلع هر محله انجام شده است. جالب توجه این که نتایج مستخرج از پرسشنامه‌ها تا حد زیادی منطبق بر این تقسیم‌بندی است.

۶ - بافت قدیم، حاشیه، توحیدشهر و سایر نقاط

مهاجرین روستایی تشکیل می‌دهند که در چند دهه اخیر به این شهر مهاجرت کرده‌اند. ورود این مهاجرین همراه با رشد طبیعی جمعیت خود شهر، موجب شتاب گرفتن نرخ رشد جمعیت این شهر شده است؛ به طوری که نرخ رشد سالیانه جمعیت این شهر که در دوره زمانی ۴۵-۳۵ برابر با ۲/۸ درصد بود، در دوره ۶۵-۴۵ به ۵/۷ درصد افزایش یافت. البته، همزمان با کاهش نرخ رشد جمعیت کشور، نرخ رشد جمعیت سبزوار نیز در دوره ۸۵-۶۵ به ۲/۵۸ درصد کاهش یافت (شکل ۱).

رشد ۲/۵۶ درصدی جمعیت این شهر در فاصله سال‌های ۷۵ تا ۸۵، جمعیت آن در حال حاضر (۱۳۹۰) حدود ۲۴۳ هزار نفر است. جمعیت این شهر در سال ۱۳۸۵ معادل ۲۱۴۵۸۲ نفر بوده است. رکود فعالیت‌های کشاورزی در روستاهای شهرستان سبزوار به دلیل خشکسالی‌ها از یک سو و وجود فرصت‌های اشتغال در شهر سبزوار به دلیل مرکزیت تجاری و خدماتی این شهر از طرف دیگر، باعث مهاجرت تعداد زیادی از جمعیت روستاهای اطراف به این شهر شده است؛ به طوری که نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در مجموع حدود ۴۲ درصد از جمعیت این شهر را

شکل ۱- موقعیت نسبی شهر مورد مطالعه

یک محله به محله دیگر آن شهر. ویژگی سکونتی یک شهر یا یک محله شهری عموماً توسط رفتار مکان‌یابی یا تصمیمات فردی یا خانوادگی خانواده‌ها شکل

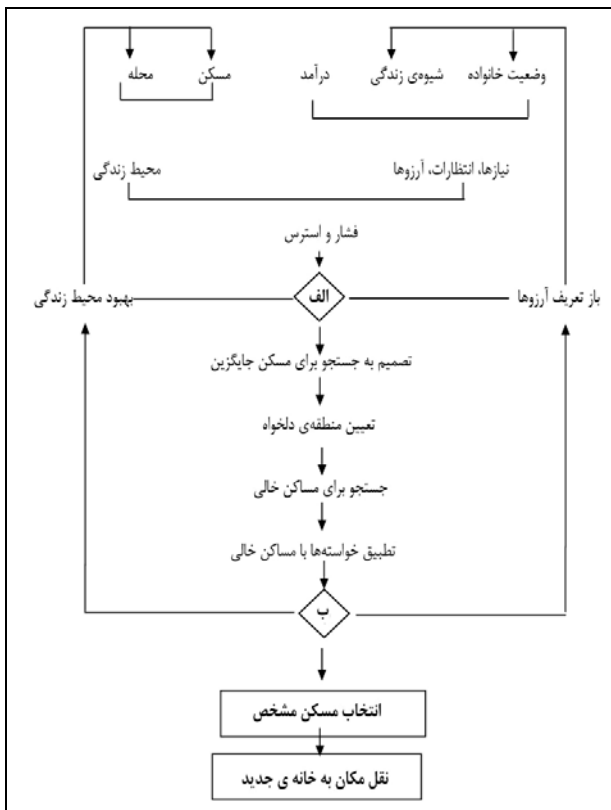
۲- مبانی نظری

تحرك سکونتی عبارت است از حرکت ساکنان یک شهر از یک واحد مسکونی به واحد دیگر یا از

شکل ۲- انواع و دلایل جابجایی درون شهری خانواده‌ها

عوامل برانگیزاننده خانواده‌ها در تغییر محل سکونت در شهر، تابع آرزوها، تمایلات و انتظارات آن‌هاست که خود تابعی از وضعیت خانوادگی، درآمد، شیوه زندگی، محله و وضعیت مسکن این خانواده‌ها است (Robson, 1975: 33).

شکل ۳- عوامل موثر در تغییر محل سکونت

(Robson, 1975, p. 33)

می‌گیرد (Gbakjeji and Rilwani, 2009: 45). بدیهی است آزادی انتخاب یکی از عملکردهای طبقاتی شهرنشینانی است که درآمدشان از حد معینی تجاوز می‌کند (شالین، ۱۹۷۲: ۶۶). البته، موقعیت سیاسی و فرهنگی، این انتخاب‌ها را محدود می‌کند، چون واکنش‌های شهرنشینان نسبت به محیط زندگی را شکل می‌دهد، هر چند در این واکنش‌ها، فرهنگ نیز اصلاح می‌گردد (گاگلر، ۱۳۷۰: ۲۸۷).

فرآیندهای اجتماعی و شکل فضایی به طور جدایی‌ناپذیری در هم آمیخته و به هم مربوطند. این ارتباط و درهم آمیختگی از دارا بودن همزمان دو شعور جامعه‌شناسی و شعور فضایی افراد سرچشمه می‌گیرد (هاروی، ۱۹۷۳: ۳-۲). علاوه بر ویژگی‌های زیستی - اجتماعی، دو ساختار اقتصادی و سیاسی نیز در جدایی‌گزینی‌های فضایی در داخل شهر مؤثر است، به عبارت دیگر، جدایی‌گزینی فضایی معلول ترکیبات پیچیده بین نیروهای سه‌گانه‌ی اقتصاد، سیاست و زیستی - اجتماعی است (افروغ، ۱۳۷۷: ۲۳۶).

جابه‌جایی درون‌شهری بخش وسیعی از حرکت‌های ایجاد شده توسط افراد خانواده‌ها را در کشورهای مختلف به خود اختصاص می‌دهد. تحرک سکونتی می‌تواند اختیاری یا غیراختیاری باشد. اگر جابه‌جایی اجباری به دلیل ویرانی یا تخریب ملک یا خلع مالکیت ممکن است در موارد خاصی مشاهده شود، اما اکثر افراد و خانواده‌ها به میل خود جابه‌جا می‌شوند. با این وجود محرک جابه‌جایی‌ها ممکن است از خارج وارد گردد. دلایل عمده‌ی جابه‌جایی درون‌شهری خانواده‌ها را می‌توان به صورت زیر نشان داد (Pacione, 2005: 203).

از نظر سطح سواد، ۱۶/۴ درصد سرپرستان خانوارهای نمونه بی سواد، ۲۵ درصد تحصیلات ابتدایی، ۲۰/۳ درصد راهنمایی و متوسطه، ۲۰/۳ درصد دیپلم، ۱۴/۹ درصد فوق دیپلم و لیسانس و ۳/۱ درصد دارای مدرک فوق لیسانس و دکتری بوده‌اند.

مالکیت ۷۹/۷ درصد خانواده‌های نمونه ملکی و ۱۸/۱ درصد اجاره‌ای بوده است. از نظر وضعیت مهاجرت ۴۱/۸ درصد از نمونه‌ها مهاجر و ۵۸/۲ درصد غیرمهاجر بوده‌اند.

۳-۲- آزمون فرضیه‌ها

براساس فرضیه اول مهاجرین در ابتدای ورود، عمدتاً در مناطق حاشیه‌ای و بافت قدیم شهر با سطح درآمدی پایین اقامت می‌گزینند.

نتایج حاصل از توزیع فراوانی مهاجرین در ابتدای ورود به شهر سبزوار نشان می‌دهد که از نظر مناطق چهارگانه کالبدی، ۴۹/۲ درصد از مهاجرین در حاشیه شهر، ۱۶/۳ درصد در بافت قدیم، ۳۲ درصد در سایر نقاط شهر و ۲/۵ درصد در توحیدشهر اسکان یافته‌اند (شکل ۴).

پ بررسی ورود مهاجرین در ابتدای ورود به ۶ منطقه درآمدی نیز بر این دلالت دارد که بخش عمده‌ای از مهاجرین در ابتدای ورود در مناطق با درآمد متوسط و متوسط به پایین سکونت گزیده‌اند، به طوری که ۲۵/۴ درصد در منطقه با درآمد متوسط، ۲۹/۸ درصد در منطقه متوسط به پایین و ۳۳/۸ درصد در منطقه کم درآمد اسکان یافته‌اند (شکل ۵).

الگوهای در حال تغییر در یک منطقه شهری نتیجه رشد جمعیت، تغییرات درآمد و بهبود وسایل حمل و نقل است؛ از طرفی شرایط اجتماعی و دموگرافی که از تغییرات در مسکن نتیجه می‌شود دارای اثرات مهمی روی تغییرات اشتغال است (Herington, 1984: 5).

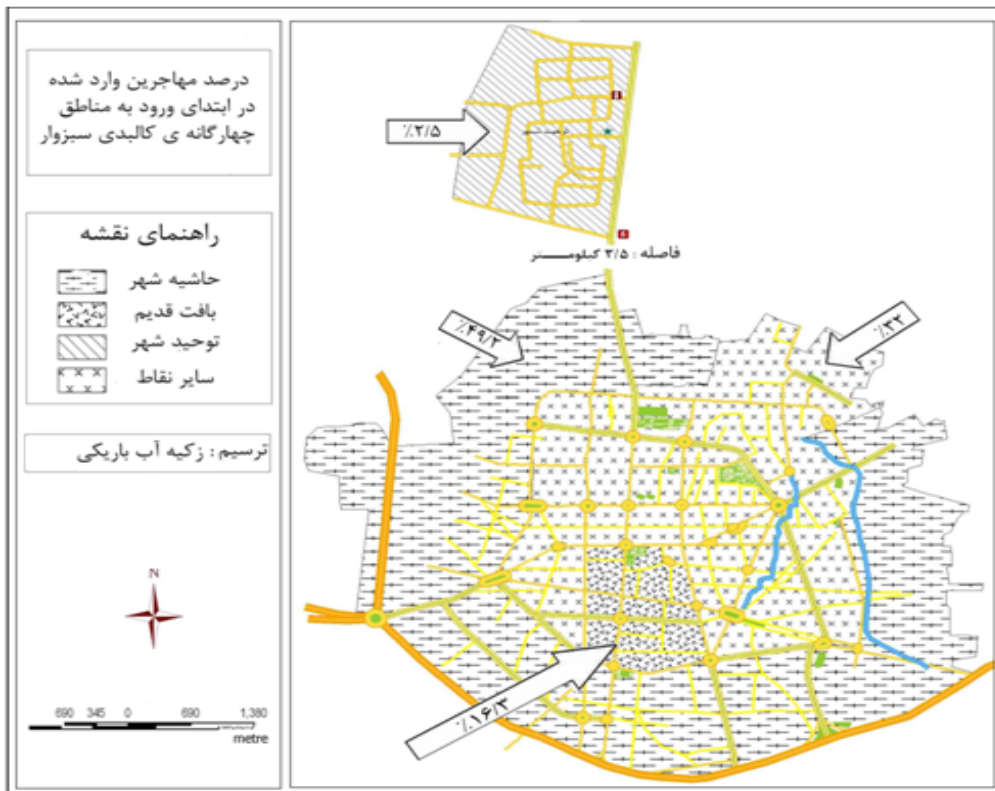
اگر چه مطالعات تجربی در نظام مسکن شهرها، حساسیت مهاجرت را در مقابل شرایط بازار مسکن نشان می‌دهد، اما عدم یکنواختی همه بازارهای مسکن شهری تضمین می‌کند که مسکن نمی‌تواند به طور معمول یک فشار عمده روی مهاجرت اعمال کند (Makawski, 1975:52).

۳- یافته‌های پژوهش

۳-۱- ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی خانوارهای نمونه

از آن جا که تصمیمات مکان‌یابی و جابه‌جایی خانواده‌ها تحت تأثیر ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی آن‌ها است، ابتدا به مهم‌ترین ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی خانواده‌های نمونه اشاره می‌کنیم. بررسی خانوارهای نمونه نشان می‌دهد که از نظر سطح درآمد با توجه به تعداد و تراکم جمعیت در هر یک از مناطق درآمدی، بیشترین درصد نمونه‌ها به ترتیب از مناطق متوسط درآمد (۴۰/۴ درصد)، متوسط رو به پایین (۲۴/۴ درصد) و کم درآمد (۱۷/۵ درصد) انتخاب شده‌اند.

شکل ۴- نقشه درصد مهاجرین وارد شده در بدو ورود به مناطق چهار گانه ی کالبدی

شکل ۵- نقشه درصد مهاجرین وارد شده در بدو ورود به مناطق شش گانه درآمدی

اگر درصدهای یاد شده را در رابطه با جمعیت هر یک از مناطق چهارگانه و شش‌گانه بررسی کنیم سهم هر کدام از مناطق از پذیرش مهاجرین در ابتدای ورود بهتر مشخص می‌گردد (جدول ۱).

جدول ۱- درصد جمعیت و پذیرش مهاجرین در ابتدای ورود به تفکیک مناطق شش و چهارگانه

مناطق درآمدی شش‌گانه	درصد از کل جمعیت	درصد از پذیرش مهاجرین	مناطق کالبدی چهارگانه	درصد از کل جمعیت	درصد از پذیرش مهاجرین
پر درآمد	۲/۴۴	۰/۹	حاشیه شهر	۴۵/۴۷	۴۹/۲
متوسط به بالا	۶/۶۴	۳/۴	بافت قدیم	۶/۷	۱۶/۳
متوسط درآمد	۳۳/۴۵	۲۵/۴	توحید شهر*	۷/۰۴	۲/۵
متوسط به پایین	۲۰/۹	۲۹/۸		۴۰/۶۳	۳۲
کم درآمد	۲۵/۸۷	۳۳/۹			
فقیر نشین	۱۰/۶۷	۶/۶			

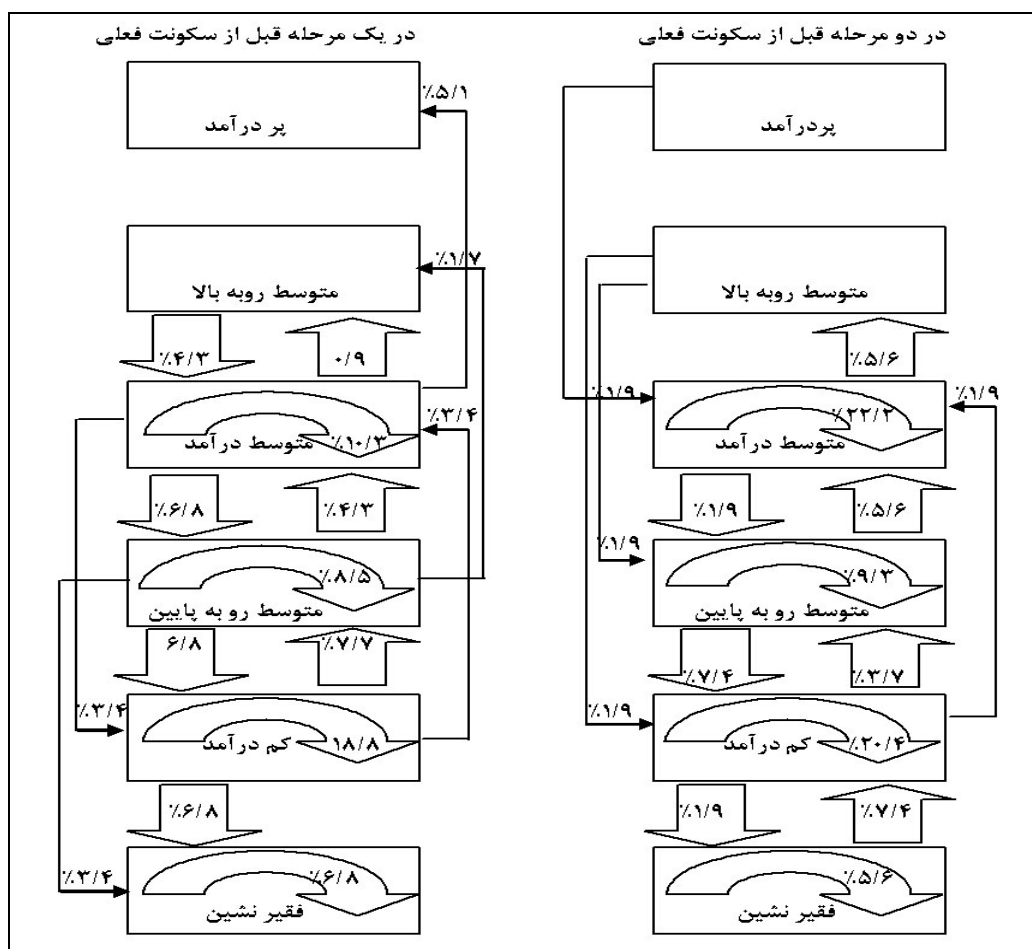
*سهم اندک توحید شهر از پذیرش مهاجرین در ابتدای ورود به دلیل جدید بودن احداث و سابقه کم سکونت در آن است.

نقش مهم خویشاوندان و آشنایانی است که قبلاً به شهر مهاجرت کرده و دوستان و آشنایان هم ولایتی خود را به مهاجرت واسکان اولیه آنان در محلات مسکونی نزدیک به خود ترغیب کرده‌اند.

فرضیه دوم تحقیق بر این دلالت دارد که جابجایی مهاجرین در مراحل بعد از اقامت اولیه عمدتاً به سمت مناطق با درآمد متوسط و بالاتر صورت می‌گیرد. در راستای آزمون این فرضیه و بررسی جابه‌جایی مهاجرین در مراحل بعد از اقامت، جابه‌جایی مهاجرین در دو مرحله قبل از سکونت فعلی آن‌ها مورد پرسش قرار گرفته است. نتایج حاصل در شکل (۶) نشان داده شده است.

با بررسی و تفسیر نقشه‌ها و جداول بالا، فرضیه اول تایید می‌گردد، بدین معنی که بخش عمده‌ای از مهاجرین در ابتدای ورود در مناطق حاشیه‌ای و بافت قدیم با سطح درآمدی پایین اقامت می‌گزینند.

در پاسخ به سوال انگیزه سکونت در ابتدای ورود به شهر، ۵۲/۸ درصد از مهاجرین، ارزان بودن قیمت زمین، مسکن و اجاره بها و ۲۹/۲ درصد نزدیکی به آشنایان و خویشاوندان را ذکر کرده‌اند. این ارقام نشان دهنده این واقعیت است که اولاً عمده مهاجرین در ابتدای ورود از وضعیت درآمدی مناسبی برخوردار نبوده و برای اسکان اولیه در جستجوی محلات دارای واحدهای مسکونی ارزان قیمت هستند، ثانیاً مویده

شکل ۶- جابجایی خانواده‌های نمونه مهاجر در مناطق مختلف درآمدی در یک و دو مرحله قبل

از سکونت فعلی بر اساس درصد از کل جابجایی‌ها در هر مرحله

کم درآمد (۵/۶ درصد)، متوسط روپایین به متوسط (۵/۶ درصد) و متوسط به متوسط رو به بالا (۵/۶ درصد) صورت گرفته است. البته، جابجایی‌های معکوس از مناطق درآمدی بالاتر به پایین‌تر نیز در این مرحله وجود داشته است که بیشترین مقدار آن از منطقه متوسط رو به پایین به کم درآمد بوده است.

در رابطه با جابه‌جایی‌ها در یک مرحله قبل از سکونت فعلی مهاجرین نیز با اندکی تفاوت نسبت به مرحله قبل، باز هم بیشترین تحرک درون منطقه‌ای مربوط به منطقه کم درآمد (۱۸/۸ درصد) و متوسط درآمد (۱۰/۳ درصد) و متوسط رو به پایین (۸/۵

بررسی داده‌های شکل ۶ نشان می‌دهد که در دو مرحله‌ی قبل از سکونت فعلی مهاجرین، بیشترین جابه‌جایی‌های درون منطقه‌ای، در داخل منطقه متوسط درآمد و کم درآمد بوده است. به طوری که در این مرحله ۲۲/۲ درصد از جابجایی مهاجرین در منطقه متوسط درآمد و ۲۰/۴ درصد در منطقه کم درآمد صورت گرفته است. از این نظر در مرتبه‌های بعدی، مناطق درآمدی متوسط روبه پایین با ۹/۳ درصد و فقیر نشین با ۵/۶ درصد از جابجایی‌ها، رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. بیشترین تحرک سکونتی در بین مناطق درآمدی، به ترتیب از منطقه فقیرنشین به

درصد) بوده است. از لحاظ جابه‌جایی‌های بین مناطق نیز حرکت از کم درآمد به متوسط رو به پایین (۷/۷ درصد) و از متوسط روبه پایین به متوسط (۴/۳ درصد)، بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین حرکت معکوس در این مرحله از متوسط درآمد به متوسط رو به پایین و از متوسط رو به پایین به کم درآمد، هر کدام با اختصاص ۶/۸ درصد از جابجایی‌ها قابل تأمل است.

تفاوت دیگر این مرحله با مرحله قبلی، تحرکات فراتر از مناطق مجاور از نظر درآمدی بوده است، بدین معنی که جابه‌جایی‌های مثبت از مناطق متوسط به پر درآمد (۵/۱ درصد) و کم درآمد به متوسط (۳/۴ درصد) و در مقابل از متوسط به کم درآمد و متوسط رو به پایین به فقیرنشین نیز هر کدام با ۳/۴ درصد مشاهده می‌شود.

با توضیحات بالا به طور کلی می‌توان چنین نتیجه گرفت که اولاً بیشترین جابجایی‌ها در درون مناطق

درآمدی متوسط و کم درآمد انجام شده است، ثانیاً تحرکات سکونتی در بین مناطق درآمدی همیشه در جهت حرکت به مناطق بهتر درآمدی نبوده و جابه‌جایی‌های معکوس نیز در بین مناطق درآمدی در جریان بوده است. بنابراین، فرضیه دوم تحقیق تایید نمی‌شود. شاید این موضوع را بتوان چنین توجیه کرد که مهاجرین به دلایل مشاغل غیررسمی و آزاد، در دوره‌های مختلف به دلایل رونق یا رکود فعالیت‌ها و نوسان درآمد خانواده‌ها، در تصمیمات مکان‌یابی سکونتی خود با محدودیت‌های مالی مواجه می‌گردند. مسلماً این وضعیت برای مهاجرین مستاجر مصداق بیشتری دارد.

برسی میزان و جهت جابه‌جایی‌ها در بین چهار منطقه کالبدی نیز نشان می‌دهد که جابه‌جایی‌ها بین حاشیه به حاشیه، سایر نقاط به سایر نقاط، حاشیه به سایر نقاط و به بالعکس، بیشتر از تحرک در سایر مناطق بوده است (جدول ۲ و شکل ۴).

جدول ۲- جابجایی مهاجرین در یک و دو مرحله قبل از سکونت فعلی در مناطق کالبدی شهر در دو مرحله ماقبل محل

سکونت فعلی در یک مرحله ماقبل محل سکونت فعلی

ردیف	جهت جابجایی	درصد از کل
۱	از حاشیه به حاشیه	۲۹/۳
۲	از حاشیه به بافت قدیم	۱/۷
۳	از حاشیه به سایر نقاط	۷/۷
۴	از بافت قدیم به حاشیه	۳/۴
۵	از بافت قدیم به بافت قدیم	۱/۷
۶	از بافت قدیم به سایر نقاط	۵/۱
۷	از توحید شهر به حاشیه	۰/۹
۸	از سایر نقاط به حاشیه	۱۳/۷
۹	از سایر نقاط به سایر نقاط	۲۶/۵

ردیف	جهت جابجایی	درصد از کل
۱	از حاشیه به حاشیه	۴۲/۳
۲	از حاشیه به بافت قدیم	۱/۹
۳	از حاشیه به سایر نقاط	۳/۸
۴	از بافت قدیم به بافت قدیم	۳/۸
۵	از بافت قدیم به سایر نقاط	۱/۹
۶	از سایر نقاط به حاشیه	۷/۷
۷	از سایر نقاط به بافت قدیم	۱/۹
۸	از سایر نقاط به توحید شهر	۱/۹
۹	از سایر نقاط به سایر نقاط	۳۴/۶

مهاجرین با میزان و چگونگی جابه‌جایی‌های درون شهری آن‌ها رابطه معنی‌داری وجود دارد. برای آزمون

براساس فرضیه‌ی سوم تحقیق بین متغیرهایی مثل میزان درآمد، سطح تحصیلات و مدت اقامت

انگیزه‌ی نزدیکی به خویشاوندان در انتخاب محله ایده‌آل است؛ بدین معنی که برای خانواده‌های متوسط درآمد و پایین‌تر به طور معنی‌داری نزدیکی به خویشاوندان در انتخاب محله ایده‌آل آن‌ها مهم‌تر از خانواده‌های پر درآمد و متوسط به بالا بوده است. همچنین در پاسخ به انگیزه تغییر محل سکونت، عامل ارزان بودن زمین مسکن و پایین بودن اجاره‌بها به طور معنی‌داری برای خانواده‌های کم درآمد و متوسط به پایین قوی‌تر از خانواده‌های پر درآمد بوده است. البته، در مورد سایر انگیزه‌های انتخاب محله ایده‌آل از جمله امنیت، دسترسی به امکانات، سنجیت و منزلت اجتماعی بین گروه‌های مختلف درآمدی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

متغیر سطح تحصیلات و جهت جابه‌جایی مهاجرین در مناطق درآمدی در هر دو مرحله در هر دو مرحله رابطه معنی‌داری را نشان می‌دهد. به طوری که جابه‌جایی سطوح بالاتر تحصیلات در جهت مثبت و به سمت مناطق بهتر درآمدی بوده است. در حالی که جابه‌جایی‌های مربوط به سطوح پایین تحصیلات عمدتاً یا در داخل مناطق درآمدی متوسط به پایین و یا به صورت معکوس صورت گرفته است. این رابطه در مورد جابه‌جایی مهاجرین در مناطق چهارگانه نیز معنی‌دار است. به نحوی که جابه‌جایی مهاجرین دارای سطوح بالای تحصیلات عمدتاً در داخل منطقه سایر نقاط در حالی که جابه‌جایی مهاجرین با تحصیلات پایین در داخل منطقه حاشیه صورت گرفته است.

در مورد رابطه سطح سواد و محله انتخابی نیز نتایج آزمون کای اسکور (sig=000) حاکی از وجود رابطه‌ی معنی‌دار بین دو متغیر یاد شده است (جدول ۳)، به طوری که سطوح بالاتر سواد (دیپلم و بالاتر)

این فرضیه عمدتاً از آزمون کای اسکور بین متغیرهای یاد شده با میزان جابه‌جایی آن‌ها استفاده شده است.

نتیجه آزمون کای اسکور در بررسی رابطه بین تغییر محل سکونت و مناطق درآمدی، دلالت بر معنی‌دار بودن تفاوت پاسخ مثبت به سؤال تغییر محل سکونت در بین ۶ منطقه‌ی درآمدی دارد، بدین معنی که بیشترین حجم جابه‌جایی‌ها در داخل مناطق با درآمد متوسط، متوسط رو به پایین و کم درآمد صورت گرفته است. همچنین نتایج آزمون مقایسه میانگین تعداد دفعات تغییر محله مسکونی در بین منطقه پردرآمد (۱/۸۵) و کم درآمد (۲/۸۷) و فقیرنشین (۲/۸۱) تفاوت معنی‌داری وجود دارد. یعنی میانگین تعداد دفعات تغییر در مناطق کم درآمد و فقیرنشین بیشتر از منطقه‌ی پر درآمد است. علاوه بر این میانگین تعداد دفعات تغییر به طور معنی‌داری در حاشیه شهر (۲/۷۹) بیشتر از سایر نقاط شهر (۲/۲) و بافت قدیم (۱/۹۷) است.

همچنین بین میزان درآمد مهاجرین و محله انتخابی آن‌ها براساس مناطق درآمدی رابطه معنی‌داری وجود دارد. بدین معنی که سطوح بالاتر درآمدی عمدتاً مناطق متوسط به بالا و سطوح پایین‌تر، مناطق متوسط و حتی کم درآمد و فقیرنشین را به عنوان محله‌ی ایده‌آل زندگی انتخاب کرده‌اند. این امر نشان دهنده این واقعیت است که، میزان درآمد خانواده‌ها روی شناخت آن‌ها از مناطق مناسب‌تر شهر و نیز سطح توقع آن‌ها در زندگی در آن محلات تأثیر دارد.

یکی دیگر از تأثیرات سطح درآمد خانواده‌ها را می‌توان در انگیزه‌ی آن‌ها در انتخاب محله ایده‌آل برای زندگی جستجو کرد. نتایج آزمون کای اسکور حاکی از وجود رابطه بین متغیر سطح درآمد و

عنوان محله‌ی انتخابی، برگزیده‌اند. این امر نشان دهنده نقش تحصیلات در آگاهی بیشتر از مناطق بهتر شهر و نیز انتظار بالاتر آن‌ها در زندگی در محلات بالاتر شهر است.

عمدتاً درانتخاب محله‌ی ایده‌آل خود، مناطق با درآمدی متوسط به بالا را انتخاب کرده‌اند، در صورتی که سرپرستان خانواده‌هایی که دارای سواد پایین‌تر بوده‌اند، بیشتر مناطق درآمدی متوسط به پایین را به

جدول ۳- جدول توافقی توزیع فراوانی پاسخگویان در مورد محله انتخابی بر حسب سطح تحصیلات و

نتیجه آزمون کای اسکوئر

Sig	جمع	محله‌ی انتخابی بر حسب مناطق درآمدی						سطح تحصیلات
		فقرین نشین	کم درآمد	متوسط به پایین	متوسط درآمد	متوسط به بالا	پر درآمد	
۰/۰۰۰	۱۱۹	۴	۱۸	۲۹	۳۴	۲۲	۱۲	بی سواد
	۱۸۸	۴	۸	۴۷	۶۲	۴۹	۱۸	ابتدایی
	۱۵۰	۱	۱۱	۳۴	۴۷	۳۹	۱۸	راهنمایی و متوسطه
	۱۵۱	۱	۴	۱۶	۵۵	۴۴	۳۱	دیپلم
	۴۰	۱	۰	۰	۱۴	۱۵	۱۰	فوق دیپلم
	۶۹	۰	۱	۱	۳۱	۱۹	۱۷	لیسانس
	۲۴	۰	۱	۰	۷	۵	۱۱	فوق لیسانس و دکتری
	۷۴۱	۱۱	۴۳	۱۲۷	۲۵۰	۱۹۳	۱۱۷	جمع

دلایل منطقی رابطه بین سابقه سکونت و ابتدای ورود مهاجرین می‌تواند این واقعیت باشد که بخش عمده‌ای از مناطق حاشیه‌ای با درآمد کم و فقیرنشین فعلی شهر در کمتر از دو دهه گذشته شکل گرفته که عمدتاً پذیرای مهاجرینی بوده است که در کمتر از ۱۵ سال گذشته به شهر وارد شده‌اند. در حالی که قسمتی از مناطق با درآمد متوسط فعلی در ۲۰ سال گذشته جزء حاشیه شهر محسوب می‌شده‌اند که مهاجرین با سابقه سکونت بیشتر از ۲۰ سال را در ابتدای ورود در خود جای می‌داده‌اند. هم‌چنین بافت قدیم شهر در مقطعی حدود ۲۰ تا ۳۰ سال پیش با سرعت گرفتن رشد شهر در مناطق تازه‌ساز شمال و شمال‌شرق شهر، شاهد تخلیه بخشی از ساکنین با درآمد بالا و جایگزینی آن توسط مهاجرین جدیدالورود بوده است.

نتایج آزمون کای اسکوئر (جدول ۴)، سابقه مهاجرت و منطقه ابتدای ورود آن‌ها در مناطق مختلف درآمدی، رابطه معنی داری را نشان می‌دهد ($\text{sig} = 0/021$). بدین ترتیب که ابتدای ورود مهاجرین با سابقه کمتر (کمتر از ۱۵ سال)، عمدتاً مناطق درآمد متوسط به پایین تا فقیرنشین بوده است، در حالی که مهاجرین با سابقه مهاجرت بیش از ۲۵ سال، بیشتر در منطقه با درآمد متوسط اقامت گزیده‌اند. این رابطه در مورد مناطق کالبدی نیز معنی دار است. بدین معنی که مهاجرین با سابقه کمتر از ۱۵ سال، بیشتر در حاشیه شهر و مهاجرین با سابقه‌ی بیش از ۲۰ سال در ابتدای ورود در بافت قدیم و سایر نقاط شهر اقامت اختیار کرده‌اند. رشد جمعیت در مساکن غیررسمی حاشیه شهر در دو دهه اخیر مؤید این مطلب است. یکی از

جدول ۴- جدول توافقی توزیع فراوانی مهاجرین در ابتدای ورود به مناطق درآمدی مختلف بر اساس سابقه مهاجرت و نتیجه آزمون کای اسکوئر

sig	جمع	سابقه ی مهاجرت بر حسب سال							مناطق درآمدی
		+۳۰	۲۶-۳۰	۲۱-۲۵	۱۶-۲۰	۱۱-۱۵	۶-۱۰	۱-۵	
۰/۰۲۱	۶	۳	۲	۰	۰	۰	۰	۱	پر درآمد
	۱۵	۵	۴	۳	۱	۱	۰	۱	متوسط به بالا
	۸۸	۲۹	۱۷	۶	۱۰	۶	۹	۱۱	متوسط درآمد
	۹۵	۲۲	۱۵	۱۰	۱۹	۷	۹	۱۳	متوسط به پایین
	۱۰۸	۲۷	۱۶	۱۰	۱۵	۱۸	۱۲	۱۰	کم درآمد
	۲۲	۰	۴	۱	۳	۷	۵	۲	فقیر نشین
	۳۳۴	۸۶	۵۸	۳۰	۴۸	۳۹	۳۵	۳۸	جمع

همیشه از مناطق درآمدی پایین به بالاتر نبوده، بلکه، جابه‌جایی‌های معکوس نیز قابل تأمل است. این امر را می‌توان ناشی از مشاغل آزاد و غیررسمی خانواده‌های مهاجر و درآمدهای ناپایدار این نوع مشاغل دانست.

جابه‌جایی مهاجرین در مناطق کالبدی چهارگانه شهر نیز عمدتاً در مناطق حاشیه‌ای شهر صورت گرفته است. از نظر دلیل اقامت اولیه و تغییرات بعدی محل سکونت، درصد بالایی از مهاجرین (۵۲/۸ درصد)، ارزان بودن قیمت یا جاره مسکن را به عنوان اقامت اولیه ذکر کرده‌اند. هم‌چنین ۲۹/۲ درصد به انگیزه نزدیکی به آشنایان در اقامت در بدو ورود اشاره کرده‌اند. در رابطه با دلایل و انگیزه‌های تغییر محل سکونت، ۶۵/۷ درصد از مهاجرین بهبود وضع مالی و ۱۵/۹ درصد فرسودگی خانه قبلی را علت اصلی تغییر محل سکونت خود ذکر کرده‌اند.

از دیگر نتایج این تحقیق وجود رابطه معنی‌دار بین شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی به ویژه سطح درآمد و تحصیلات و نیز مدت اقامت مهاجرین با چگونگی تحرکات سکونتی آن‌ها است، بدین معنی که سطوح

مطالب بالا تایید کننده فرضیه سوم تحقیق، یعنی وجود رابطه معنی‌دار بین درآمد، سطح تحصیلات و سابقه مهاجرت خانواده‌های مهاجر با محل استقرار اولیه و میزان و جهت جابجایی‌های بعدی آن‌ها در سطح شهر است.

۴- نتیجه‌گیری

ورود موج عظیمی از مهاجرین روستایی به شهر سبزوار و اقامت اولیه و تحرکات سکونتی آن‌ها در بعد از مهاجرت در سطح شهر، نقش بسزایی در شکل‌گیری و تحول در ساختار اجتماعی - فضایی شهر داشته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از مهاجرین در ابتدای ورود، به مناطق کم درآمد حاشیه شهر و بافت فرسوده مرکزی وارد شده‌اند. در مراحل بعدی جابه‌جایی‌های سکونتی مهاجرین در درون مناطق درآمدی متوسط و کم درآمد صورت گرفته است. تحرکات سکونتی مهاجرین در بین مناطق درآمدی، عمدتاً در مناطق درآمدی متوسط به پایین (متوسط تا فقیرنشین) جهت مثبت و معکوس انجام شده است. بدین معنی که حرکت مهاجرین

خانواده‌های متوسط و متوسط به بالا از بافت مرکزی شهر و جایگزینی آن‌ها به وسیله مهاجرین روستایی اشاره کرد.

۵- پیشنهادها

با توجه به اینکه ورود مهاجرین و جابجایی آن‌ها در مراحل بعد از مهاجرت پیامدهای آشکاری روی رونق و رکود بازار زمین و مسکن و اجاره بها، ساخت مساکن جدید و نوسازی مساکن فرسوده، تغییر در تراکم و الگوی مسکن در هریک از مناطق درآمدی و کالبدی شهر بر جای می‌گذارد، به منظور کنترل و هدایت تحرکات سکونتی و پیامدهای اجتماعی - فضایی آن در شهر سبزوار، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- در تعیین و تغییر تراکم مسکونی در مناطق مختلف شهر، جریان‌های غالب جابجایی‌های درون شهری، ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی، انگیزه‌ها و نیازهای خانواده‌های خواهان جابجایی مورد توجه قرار گیرد. در این رابطه پیشنهاد می‌گردد تراکم مناطق درآمدی متوسط و متوسط به پایین که بیشترین تحرکات سکونتی در آن‌ها صورت گرفته است، با رعایت سایر معیارها و ضوابط شهرسازی افزایش یابد تا پاسخگوی نیازهای متقاضیان سکونت در این مناطق باشد؛

- اجرای طرح‌های نوسازی و بهسازی در بافت قدیم و اعطای امتیازات و تسهیلات مالی و مالیاتی به خانواده‌های ساکن در این منطقه، می‌تواند باعث احیای واحدهای مسکونی فرسوده در این بافت شده و جاذبه‌های سکونت را برای گروه‌های درآمدی

بالتر درآمدی و تحصیلات سرپرستان خانوار در جهت (مبدأ و مقصد) جابه‌جایی‌های درون شهری آن‌ها مؤثر بوده است. سطوح درآمدی و تحصیلات بالاتر عمدتاً با جابه‌جایی از مناطق درآمدی پایین‌تر به بالاتر همراه بوده است. هم‌چنین این دو متغیر در انتخاب محله ایده‌آل مهاجرین تأثیر معنی‌داری داشته است. به طوری که سطوح درآمدی و تحصیلات بالاتر همراه با شناخت کامل‌تر مناطق شهری و توقع بالاتر در زندگی در مناطق مطلوب‌تر بوده است.

بررسی رابطه بین سابقه مهاجرت مهاجرین و اقامت اولیه آن‌ها نشان می‌دهد که مهاجرین با سابقه کمتر (کمتر از ۱۵ سال) عمدتاً در بدو ورود به مناطق درآمدی متوسط به پایین تا فقیرنشین وارد شده‌اند. در حالی که مهاجرین با سابقه بالاتر (بیش از ۲۵ سال) در منطقه‌ی درآمدی متوسط اقامت گزیده‌اند. این امر نشان دهنده این است که اکثر مهاجرین با سابقه طولانی‌تر، در خلال اقامت خود در شهر، با بهبود وضعیت مالی، به سمت مناطق درآمدی متوسط شهر نقل مکان می‌کنند.

به طور خلاصه، ساختار اجتماعی و فیزیکی شهر سبزوار در چند دهه گذشته تحت تأثیر مهاجرت تعداد زیادی از مهاجرین روستایی به این شهر و اسکان اولیه و جابجایی آن‌ها در مراحل بعد از آن در مناطق مختلف شهر بوده است. از مهمترین این اثرات می‌توان به شکل‌گیری و گسترش مناطق شبه حاشیه نشین در حاشیه شهر، گسترش فضایی توحید شهر و تأثیر گذاری بر ساخت اجتماعی آن، تخلیه بخشی از

شکویی، حسین، (۱۳۶۹)، جغرافیای اجتماعی شهرها، اکولوژی اجتماعی شهر؛ انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ دوم، تهران، ۲۲۸ صفحه.

کاستللو، وینست فرانسیس، (۱۳۶۸)، شهرنشینی در خاورمیانه؛ ترجمه‌ی پرویز پیران و عبدالعلی رضایی، نشر نی، چاپ اول، تهران، ۲۲۱ صفحه.

گاگلر، ژزف و آلن گیلبرت، (۱۳۷۵)، شهرها، فقر و توسعه: شهرنشینی در جهان سوم؛ ترجمه‌ی پرویز کریمی ناصری، اداره‌ی کل روابط عمومی بین‌المللی شهرداری تهران، ۵۱۹ صفحه.

مرکز آمار ایران، نتایج عمومی نفوس و مسکن شهر سبزوار، ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵.

هاروی، دیوید، (۱۳۷۶)، عدالت اجتماعی و شهر؛ ترجمه‌ی فرخ حسامیان و دیگران، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری تهران، ۳۷۱ صفحه.

Carrasco, J.B.I and Alonso, F.G (2007); Has international immigration counteracted suburbanization? Differences in residential mobility patterns between national and foreign population within the Barcelona metropolitan region; www.soc.cas.cz/download/994/paper-bayona-gil-w08.pdf; pp:2-20

Gbakeji and Rilwani (2009); Resident socio-Economic characteristics and the Residential Mobility in an urban space: the example of warri metropolis delta state, Nigeria; *Journal of Human Ecology*, 27 (1).

Herrington, John (1984); *The outer city*; Harper and Row publishers, London.

Knox, Poul (1982); *Urban social Geography an introduction*; Longman scientific and technical New, Yourk.

Okoko, Enos (2005); *Intra- urban residential mobility: A taxonomy of potential movers and potential non-movers in Akure, Nigeria*,

مختلف، به ویژه خانواده‌های با درآمد متوسط به بالا را در آن تقویت نماید؛

- ادامه سیاست واگذاری اراضی توحیدشهر برای اجرای طرح خانه سازی مسکن مهر، می تواند تا حدودی از گسترش بی برنامه شهر در زمین‌های نامناسب حاشیه شهر جلوگیری نماید و پاسخگوی بخشی از تقاضای مسکن، به ویژه از سوی گروه‌های کم درآمد باشد.

منابع

افروغ، عماد، (۱۳۷۷)، فضا و نابرابری اجتماعی؛ انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ۳۴۱ صفحه.

پوراحمد، احمد و دیگران، (۱۳۹۰)، بررسی نقش کیفیت محیط سکونت در مهاجرت‌های درون شهری (مطالعه‌ی موردی: بافت قدیم خرم آباد)؛ پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۵، صص ۱۷-۳۶.

سجادی، ژیلا و احمدی دسترنجی، حمید، (۱۳۸۷)، بررسی علل و پیامدهای اجتماعی - فضایی مهاجرت‌های درون شهری مطالعه‌ی موردی: بافت قدیم تهران پارس در منطقه‌ی ۸ شهرداری تهران، مجله‌ی پژوهش‌های جغرافیایی استان، شماره‌ی ۶۶، صص ۹۹-۱۱۶.

شالین، کلود، (۱۳۷۲)، دینامیک شهری یا پویایی شهرها؛ ترجمه‌ی اصغر نظریان. انتشارات آستان قدس، چاپ اول، مشهد، ۲۲۰ صفحه.

- Turner, J. F. C. (1968) Housing patterns, settlement patterns, and urban development in modernizing countries, *Journal of American planning Association*, 34. pp. 354-363
- Weiping wa (2006) Migrant intra-urban Residential Mobility in urban China. *Housing studies*, vol, 21, No. 5, 745-765.
- journal of land use and development studies vol.1, No.1, 127-143.
- Makawski, Alex (1975); Housing migration in urban dynamics, in Schroeder et al, Reading
- Pacione Micahel (2005); *Urban geography, a global perspective* second edition, Routledge, New York, N.P:666.
- Robson, B. J. (1975); *Urban social areas*, Clarendon press, oxford
- Sinai, I. (2001); Intra-urban housing mobility in a traditional west African city: shelter or business decision? *Urban studies*, vol.3.No.3.pp.535-540.

Migration, Residential Mobility and Socio-Spatial Structure of Cities (Case study: Sabzevar)

Y. Zanganeh, D. Samiee pour

Received: April 26, 2011/ Accepted: November 13, 2011, 23-26 P

Extended Abstract

1- Introduction

Families' movement from one neighborhood to others neighborhood inside the cities brings up obvious consequences on the formation and changing social domain inside the cities and generally on the social-spatial structure of the cities. In this regard, the entrance of settlers into the city, primary habitation and their movement in the later stages, affects the rate and direction of movements inside the cities to a great extent. Concerning the Iranian cities which are on the one hand still encountered with the wave of immigration from rural areas to urban areas and on the other hand, social-economic changes and lifestyles have made changes in the physical structure and residential patterns, studying why and how residential mobility happens is of particular importance, for accessing the rule of law governing them.

Sabzevar is one of Iran intermediate cities and center of Sabzevar Township that located in the Razavi Khorasan Province, where rural migrants constitute about 40% of its population how have migrated to this city over recent decades. The main purpose of this study is to find a reasonable and documented reply to the following basic questions: "in what parts of the city did the rural migrants settle when they first entered this city? How have they changed their place of residence in the next stages? And what elements and variables have affected the process of primary settlement and residential mobility?" The research method is of descriptive and analytical nature and the required data have been gathered through surveying (questionnaire and interview).

2- Theoretical bases

Residential mobility means: movement of the residents of one residential unit in a city to another unit or from a neighborhood to another one in the same city. The residential characteristics of one city or one urban neighborhood are generally developed through localizing behavior or individual decisions or

---

Author (s)

Zanganeh (✉)
Assistant Professor of Geography and Urban Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran
e-mail: yz1345@gmail.com

D. Samiee pour
M.A Student of Geography and Urban Planning, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

family decisions. Intra -urban movement which covers a wide range of movements made by the family members in various countries can both be voluntar and involuntar.

Factors forcing families to change their place of residence in the city, is subject to the desires, ambitions and expectations which in itself it is subject to the family status, education, income, lifestyle and the dwelling condition of these families. In addition, physical quality, accessibility to the public services and infrastructure and social identity of various neighborhoods as the attracting and repelling factors play a significant role in the intra urban movements.

3- Discussion

Findings of this study indicate that the migrants, as they arrived at Sabzevar, majorly settled in the marginal regions and occupied the old texture and in terms of the level of income, they resided at the low income district of the city. High percentage of immigrants expresses their motivation to immigrate because of cheap accommodation, lands and rents (52.8 %) and the proximity to the friends and relatives (29.2%). The residential mobility of the migrants in the stages after the primary residence was chiefly in the low and medium income regions and physically it has taken place at the marginal areas of the city. Of course, these movements have usually been started in the positive direction and have not been from low income toward higher income regions but conversely movements to the regions with lower income have also happened.

The correlation testes in this research indicate that there is a significant correlation

between the variables such as income, education and the migration record of the migrant families and the direction of their intra-urban movements.

4- Conclusion

Social and physical structure of Sabzevar during the few past decades has been affected by a large number of rural immigrants to this city and the primary residence and their movement in the next stages in various areas of the city. Development of the quasi marginal areas in the city margins, spatial development of Tohid Shahr and affecting on the social structure, evacuation of some middle class and upper middle class families from the central texture of the city and their replacement by the rural immigrants can be referred to as the most important effect. The highest volume of inner city movement of the settlers in has been done the areas with medium and low income and the physical areas of the margin and the old texture.

5- Suggestions

In order to control and manage the residential movement and social-spatial outcomes in Sabzevar and also responding to the demands resulting from these movements, particularly in the housing sector in this city, the following suggestions are presented:

For determining and changing residential density in the various areas of the city, dominant processes of intra- urban movements, socio- economic- characteristics, motivations and needs of families interested in movement should be considered. In this regard, it is suggested that the density of the areas with middle class and lower middle class

income which have the most residential mobility in them be increased, through observing other civil engineering criteria and rules so that it can respond to the demand in these areas.

Implementation of renewal and improvement plans in the old texture and granting benefits and financial facilities and tax incentives to the families residing in these texture, can lead to the revival of residential units in the neighborhoods of this texture and the increasment of attractions of residence for groups with different incomes, especially families with upper middle class income.

Continuation of the policy of allocating of Tohid Shahr lands for implementing Mehr Housing Project can prevent from unplanned development of cities on the inappropriate pieces of lands on the margin of the city to some extent and respond to the housing demand especially on behalf of low income groups.

Key words: Sabzevar, Migration, Residential Mobility, intra- urban movement

References

- Afroogh, Emad, (1998); Space and social inequality; Tarbiat Modarres University press, Tehran, p, 341.
- Carrasco, J.B.I and Alonso, F.G,(2007);Has international immigration counteracted
- Chaline, Claude,(1993);Urban dynamics or dynamism of cities; translated by Asghar Nazarian; Astane ghods publication; first edition, Mashhad, p,220.
- Costello, V.F,(1989); Urbanization in the middle east; translated by Parvize Piran and Abdol Ali Rezai ; nay press, first edition, Tehran, p, 221.
- Gagler,J and Gilbert, A,(1996);Cities, poverty and development: Urbanization in third world;Translated by Parviz Karami Nazeri,Tehran municipality press, p,519.
- Gbakeji and Rilwani, (2009); Resident socio-Economic characteristics and the Residential Mobility in an urban space: the example of warri metropolis delta state, Nigeria; Journal of Human Ecology, 27 (1).
- Harvey, David,(1997);Social justice and the city; translated by Farrokh Hesamian et al; Tehran municipality press, p,371.
- Herrington, John,(1984);The outer city;Harper and Row publishers, London.
- Iranian statistical center; General census of people and dwellings of Sabsevar city, 1956, 1966, 1976, 1986, 1996 &2006.
- Knox, Poul, (1982); Urban social Geography an introduction; Longman scientific and technical New, Yourk.
- Makawski, Alex, (1975); Housing migration in urban dynamics, in Schroeder et al, Reading
- Okoko, Enos, (2005); Intra- urban residential mobility: A taxonomy of potential movers and potential non-movers in Akure, Nigeria, journal of land use and development studies vol.1, No.I, 127-143.
- Pacione Micahel, (2005); Urban geography, a global perspective second edition, Routledge, New York, p, 666.
- Robson, B. J, (1975); Urban social areas, Clarendon press, oxford, p, 342.
- Sajadi, J. and Ahmadi,H,(2008); The examination of social – spatial causes and effects of inta–urban migrations: case study: old texture of Tehran pars; Journal of Geographical researches ,N.66,pp,99-116.

Shakoei, Hossein, (1990); Social geography of cities or social ecology of city; Jahade Daneshgahi press, 2nd editio, Tehran.

Sinai, I. (2001); Intra-urban housing mobility in a traditional west African city: shelter or business decision? Urban studies, vol.3 .No.3. pp.535-540.

Suburbanization? Differences in residential mobility patterns between national and foreign population within the Barcelona metropolitan region;

www.soc.cas.cz/download/994/paper-bayona-gil-w08.pdf; pp.2-20

Turner, J. F. C. (1968) Housing patterns, settlement patterns, and urban development in modernizing countries, Journal of American planning Association, 34. pp. 354-363

Weiping WA (2006) Migrant intra-urban Residential Mobility in urban China. Housing studies, vol, 21, No. 5, 745-765.